

НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПРОФЕСОРСЬКО- ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ, АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ

С. Байрак – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та публічного
управління, ВНУ імені Лесі Українки

Напрями вдосконалення політики регіонального розвитку України в умовах євроінтеграції

Напрями вдосконалення політики регіонального розвитку України в умовах євроінтеграції набувають особливої актуальності в контексті стратегічного курсу країни на вступ до ЄС та НАТО. Впровадження європейських стандартів і практик у сфері регіонального розвитку сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів, зменшенню дисбалансів між ними та забезпеченню сталого соціально-економічного зростання. Водночас процес євроінтеграції генерує нові виклики, пов'язані з адаптацією нормативно-правової бази, інституційним реформуванням і активізацією місцевого самоврядування.

Також слід врахувати вплив на регіональний розвиток війни та процес повоєнного відновлення України. Військові дії суттєво погіршили економічну ситуацію в багатьох регіонах, зруйновано значну інфраструктуру, багато підприємств знищено або релоковано в інші регіони, що зумовлює необхідність переосмислення існуючих стратегій розвитку та пошуку нових форм взаємодії між центральними і місцевими органами влади, територіальними громадами, міжнародними партнерами тощо. Також, мають бути враховані нові виклики щодо безпеки, підтримка та розвиток інфраструктури подвійного призначення (цивільної та оборонної).

Значний крок у напрямі відповідності критеріїв управління регіонами європейським стандартам було здійснено в ході реформи децентралізації влади. Трансформація системи публічного управління

в напрямі посилення суб'єктності місцевого самоврядування й раціоналізації використання місцевих ресурсів заклала вихідні засади для формування політики регіонального розвитку, орієнтованої на підвищення спроможності громад, розвиток інфраструктури та соціально-економічну стабільність регіонів.

Умови воєнного стану суттєво трансформували підходи до регіонального розвитку України, змусивши адаптуватися до надзвичайних обставин і нових викликів у сфері безпеки. Зважаючи на значні інфраструктурні втрати та економічні труднощі, регіони продемонстрували високу здатність до оперативного реагування, що стало можливим завдяки процесам децентралізації та злагодженій взаємодії місцевої та центральної влади. До ключових чинників стійкості належить гнучке оновлення управлінських практик, ефективна мобілізація місцевих ресурсів і активна участь громад у відновленні регіонів. Водночас для досягнення сталого розвитку після завершення воєнного стану необхідне створення комплексних стратегій, що враховують нові реалії, спричинені війною, з акцентом на відбудову, інфраструктурну модернізацію та активізацію інвестиційної діяльності.

Визначаючи основні напрями удосконалення політики регіонального розвитку в умовах євроінтеграції слід підкреслити, що практика країн Європейського Союзу демонструє: найуспішнішими стають ті регіони, які спрямовують зусилля на вдосконалення власного інвестиційного клімату. До чинників, що формують ці умови, належать рівень компетентності, обсяг повноважень і характер діяльності регіональних та місцевих суб'єктів. Результативність таких дій визначається здатністю регіону точно виявляти внутрішні проблеми та ефективно їх вирішувати з урахуванням доступних ресурсів і потенціалу [1].

Ще одна характерна риса сучасного регіонального розвитку ЄС – поступове зменшення фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію регіональної політики. Основну увагу було зосереджено на підтримці програм, спрямованих на підвищення конкурентоздатності, а також на ініціативах конвергенції, орієнтованих на регіони та міста нових держав-членів. Європейські країни зробили ставку на стимулювання економічної активності на місцях, що сприяє розвитку локального підприємництва та забезпечує сталість регіонального розвитку [2].

Значущим орієнтиром для подальшого вдосконалення регіональної політики України став звіт Європейської комісії, оприлюднений 2 лютого 2023 р., який оцінює рівень підготовки країни до вступу в

Європейський Союз. Цей документ можна сприймати як своєрідний перелік випробувань, де кожен із 31 критерію є окремим викликом. Особливу вагу має параметр, що стосується регіонального розвитку, оскільки для ЄС він є не менш пріоритетним, ніж, скажімо, сфери державних закупівель, енергетичної стійкості чи безпеки.

Наразі за цим показником Україна отримала оцінку 2 із 5 можливих балів, що засвідчує необхідність подальшого вдосконалення за кількома ключовими напрямками.

Зокрема, в Україні досі не сформовано законодавчий механізм реалізації положень ст. 174–175 Договору про функціонування ЄС, де передбачена підтримка специфічних територій: сільських, віддалених і рідконаселених, а також індустріалізованих зон. Водночас політики країн ЄС вже підпорядковують свої економічні стратегії цим принципам, що вимагає переосмислення українських підходів.

Також в Україні відсутній фонд із функціями, подібними до *European Social Fund+*, у той час як наявний Державний фонд регіонального розвитку має іншу орієнтацію. Це вимагає переосмислення бюджетних пріоритетів, що прямо впливає на спроможність громад реалізовувати ініціативи.

Єврокомісія також наголосила на потребі посилення координації між владними структурами різних рівнів, адже це критично важливо для ефективного управління.

У звіті відзначено, що децентралізовані органи влади ще не володіють достатнім рівнем підготовки для роботи з операційними фондами ЄС. Підвищення спроможності кадрів на місцях – один із необхідних кроків у цьому напрямі.

Також Єврокомісія відзначила, що зважаючи на наявний прогрес, взаємна інтеграція державних, регіональних і місцевих стратегій ще далека від ідеалу.

Особливо критичним залишаються питання попереднього контролю за витратами. Єврокомісія наголошує, що саме місцеве самоврядування, і на регіональному, і на місцевому рівнях має бути відповідальним за моніторинг та ефективне використання фінансів.

Ці виклики засвідчують нагальну потребу комплексної модернізації системи регіонального управління в Україні з метою досягнення стандартів ЄС та поглиблення інтеграції з європейською спільнотою [3].

Як зазначають А. Кравець і І. Астахов, практика провідних європейських країн демонструє, що ефективна регіональна політика має

бути гнучко адаптована до унікальних потреб і очікувань кожного конкретного регіону. При розробці підходів до регіонального розвитку важливо враховувати типові характеристики регіонів, забезпечуючи їм відповідну підтримку через оптимальне поєднання різних стратегій. Одним із важливих напрямів є поліцентрична модель, що акцентує увагу на розвитку «центрів зростання», паралельно з тим, як важливо підтримувати периферійні міста – шляхом покращення доступу до державних послуг і ресурсів. Це не передбачає ігнорування потреб слаборозвинених територій; навпаки, важливо сприяти їхньому розвитку, долаючи бар'єри, що обмежують їхній соціально-економічний потенціал, і створювати рівні умови для їхнього поступу.

У продовження цієї думки науковці підкреслюють, що сучасна регіональна політика України має бути спрямована на формування сильних і самодостатніх регіонів. Кожен із них повинен зберігати власну самобутність, мати стабільну економічну основу та розвинену систему самоврядування. Головним завданням держави у цьому процесі є створення комплексних передумов для територіального розвитку – нормативно-правових, організаційних та фінансових. Щоб досягти соціально збалансованого розвитку, необхідно подолати істотні диспропорції між рівнями розвитку різних регіонів. Сучасна регіональна політика України ще не повною мірою відповідає європейським стандартам, тому потребує системного вдосконалення та більш тісного узгодження з практиками ЄС [4, с. 49].

З огляду на поточні умови, в яких функціонує Україна, О. Кулініч і О. Попов виокремлюють ключові напрями подальшого просування децентралізаційних процесів, які є необхідними для ефективного відновлення регіонів та їх сталого розвитку. Першочергово йдеться про вдосконалення правової бази, зокрема – про формування нових засад державної регіональної політики з урахуванням воєнного контексту та потреб повоєнного відновлення територій. Одним із кроків у цьому напрямі стало ухвалення 9 липня 2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». У цьому документі акцентовано на необхідності розробки стратегій розвитку громад, що мають бути узгоджені з пріоритетами, визначеними і у Державній стратегії регіонального розвитку, і в регіональних стратегічних документах.

Завдяки цьому формується трирівнева система стратегічного планування, що охоплює територіальні громади, регіони та державний рівень. На кожному з цих рівнів здійснюється розроблення окремих планів відновлення, що в подальшому консолідуються в єдиний План відновлення та розвитку регіонів, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

З іншого боку, процеси відновлення та подальшого розвитку регіонів України передбачають класифікацію територій на чотири функціональні типи:

- **Території для відновлення** – це зони, що зазнали бойових дій або перебували під тимчасовою окупацією; тут зафіксовані масштабні пошкодження житлової інфраструктури й значне зменшення чисельності населення. Відновлення цих територій є особливо складним завданням. На сьогодні вони охоплюють близько 20 % території країни.

- **Економічні центри зростання** – регіони з більш сприятливими умовами, як-от вигідне географічне положення, розвинена економіка та позитивні демографічні тенденції. Вони мають потенціал стати локомотивами розвитку й підтримки менш розвинених територій.

- **Зони з особливими умовами розвитку** – це території, що стикаються з серйозними викликами у соціально-економічній сфері або мають специфічні обмеження у використанні наявних ресурсів.

- **Регіони сталого розвитку** – громади, що вже мають сформований потужний потенціал і здатні до стабільного, гармонійного поступу, демонструючи зразки збалансованого розвитку [5, с. 8–9].

Вітчизняний дослідник Є. Качмарський наголошує на необхідності диференційованого підходу до регіональної політики з боку центральної влади, з урахуванням індивідуальних умов кожного регіону. Там, де місцеве самоврядування працює ефективно, втручання з боку державних структур має бути обмеженим, надаючи громадам можливість самостійно реалізовувати власні повноваження. Натомість у регіонах, що перебувають у процесі відновлення, управління розвитком повинно залишатися централізованим до моменту, поки не буде відновлено роботу органів влади на місцях і не будуть розв'язані основні проблеми соціального, фінансового та гуманітарного характеру.

У реаліях війни конкуренція між регіонами, яка була характерною для мирного часу, має поступитися місцем партнерській співпраці та

взаємній підтримці. Саме така модель взаємодії може стати запорукою успішного відновлення країни та її стабільного розвитку в майбутньому [6, с. 42].

На думку З. Варналія та Р. Біліка, одним із головних завдань державної регіональної політики є досягнення гармонії між загальнонаціональними інтересами та цілями розвитку окремих регіонів. Особливу увагу, за їхнім переконанням, слід приділяти формуванню ефективних підходів і механізмів делегування частини повноважень від центральної влади до органів нижчих рівнів, спираючись при цьому на принципи демократії та конституційні засади України.

При цьому дослідники підкреслюють, що держава зберігає за собою ключову роль координатора інтересів усіх управлінських рівнів. Її функція особливо важлива в ситуаціях, де інтереси різних сторін можуть перетинатися або конфліктувати. У таких випадках держава має виступати як стабілізуючий та гармонізуючий чинник [7, с. 48].

На наш погляд, подальший розвиток політики регіонального відновлення в умовах євроінтеграції, воєнних викликів та повоєнної трансформації є ключовим фактором для забезпечення ефективного управління та стабілізації територій. Основними напрямками цього процесу мають стати:

1. Поглиблення децентралізаційних процесів і зміцнення місцевого самоврядування:

- передача управлінських функцій та фінансових ресурсів на рівень громад дозволить регіонам більш оперативно реагувати на локальні виклики, зокрема у кризових умовах та під час відбудови;
- водночас важливо розвивати управлінську спроможність органів місцевої влади через підвищення кваліфікації персоналу та впровадження стратегічного планування на місцях.

2. Комплексне відновлення інфраструктури та житла:

- регіони, що постраждали внаслідок збройного конфлікту, потребують системного підходу до відбудови транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури, а також житлового фонду;
- важливим є розвиток механізмів державно-приватного партнерства, що сприятиме залученню інвестицій, відновленню економічної активності та створенню робочих місць.

3. Формування фінансової стабільності місцевих бюджетів:
 - актуальними є зміни у податковому законодавстві, зокрема збільшення частки податкових надходжень до місцевих бюджетів;
 - паралельно потрібно передбачити механізми державної та міжнародної фінансової підтримки для найбільш постраждалих громад.
4. Інтеграція міжнародної технічної допомоги та інвестицій:
 - участь у програмах міжнародної підтримки дозволить залучити додаткові ресурси для реалізації проектів відновлення;
 - тісна співпраця з інституціями ЄС сприятиме використанню європейського досвіду у відновленні регіонів та впровадженню сучасних стандартів управління.
5. Зміцнення соціальної сфери та підтримка внутрішньо переміщених осіб:
 - регіональна політика має бути орієнтована на відновлення доступу до основних соціальних послуг – охорони здоров'я, освіти, соціального захисту;
 - також необхідні програми адаптації та реінтеграції населення, що повертається у відновлені громади.
6. Впровадження систем безпеки та управління ризиками:
 - необхідно створювати інструменти локального моніторингу безпеки та реагування на загрози;
 - важливо розвивати інфраструктуру цивільного захисту – укриття, системи оповіщення та плани евакуації.

Загалом ці стратегічні орієнтири сприятимуть посиленню стійкості регіонів до наслідків війни, покращенню якості управління на місцевому рівні та прискоренню економічного відновлення України. Їх реалізація стане запорукою успішної інтеграції регіонів у простір європейського розвитку.

Отже, процес децентралізації, розпочатий ще до початку війни, виявився ключовим чинником у підвищенні стійкості регіонів. Передача функцій та фінансів на місцевий рівень сприяла оперативному прийняттю рішень, ефективному управлінню в умовах загроз, а також кращій організації гуманітарної підтримки. Посилення ролі місцевого самоврядування дозволило враховувати реальні потреби громади, мобілізувати внутрішні ресурси та забезпечити життєдіяльність регіонів навіть у критичних обставинах.

Попри ці досягнення, децентралізована модель управління потребує подальшого розвитку. Це передбачає підвищення здатності органів місцевого самоврядування ухвалювати важливі рішення у сферах безпеки, економіки та соціального захисту. Необхідною є також тісніша координація між центром і регіонами, ефективний розподіл ресурсів та активне залучення міжнародної допомоги для реалізації програм з відновлення інфраструктури.

У післявоєнний період пріоритетом регіональної політики стане відбудова постраждалих територій та стимулювання економічного зростання. Важливими завданнями будуть залучення інвестицій, створення нових робочих місць і реалізація ініціатив, спрямованих на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у громади. Посилення фінансової автономії громад і розширення їхніх повноважень у сфері управління ресурсами сприятимуть економічному пожвавленню на місцях і підвищенню якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом, 2009. URL: <http://surl.li/sfnwea> (дата звернення 21.05.2025).
2. Europe 2020 – EU-wide headline targets for Economic Growth – European Commission, 2020. URL: <http://surl.li/vjbghz> (date of application: 30.11.2023).
3. Регіональна політика та вимоги ЄС: що потрібно зробити Україні, 2023. URL: <http://surl.li/dmlyhc> (дата звернення 20.05.2025).
4. Кравець А., Астахов І. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 44–51.
5. Кулініч О, Попов О. Вплив децентралізації влади на регіональний розвиток України в умовах воєнного стану. *Філософія та управління*. 2024. № 1. С. 1–10.
6. Качмарський Є. Регіональна політика в умовах військового стану. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 37–43.
7. Варналій З., Білик Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 456 с.